
Ronde 5

Noreen Dijkmeijer & Maartje Zijnge-Schenau

Hogeschool Windesheim

Contact: n.m.dijkmeijer@windesheim.nl

w.m.zijnge-schenau@windesheim.nl

De kunst van taal beschouwen met leerlingen in de bovenbouw havo/vwo

1. Inleiding

De nieuwe eindtermen Nederlands staan in de startblokken, met als opvallende nieuwkomer voor havo en vwo: “*het beschouwen van de relatie tussen vorm en betekenis*” (eindterm 11, in het domein Taal). Omdat deze eindterm nieuw is, en nog maar weinig scholen in hun curriculum Nederlands iets aan taalbeschouwing doen, hebben wij, in opdracht van SLO, materiaal ontwikkeld dat vanaf september 2025 door een aantal scholen in een pilot wordt gebruikt. We gaan in deze workshop aan de slag met een van die lessen, om zelf te ervaren hoe opvallende taalverschijnselen in de lespraktijk te voelen, te vatten en te verwerken zijn. Je ontdekt dat taal beschouwen meer is dan een beetje naar taal kijken, en veel meer dan alleen ‘taal doen!’ ‘Doe maar even opletten dus’.

2. Taal beschouwen met leerlingen

Het opdoen van inzichten over een taalkundig verschijnsel verloopt grofweg in drie stappen (Moseley e.a. 2005, in: van Rijt 2023):

1. voelen;
2. vatten;
3. verwerken.

Deze drieslag biedt een heldere didactiek om met leerlingen te redeneren over taal. Eerst gaan de leerlingen een ervaring opdoen over een grammaticaal concept om te ‘voelen’ wat er precies aan de hand is. Vanuit dat voelen wordt het vervolgens gemakkelijker om dieper begrip aan te brengen, in de fases ‘vatten’ en ‘verwerken’.

In het doorlopen van deze fases maken we gebruik van de drie soorten kennis die elke taalgebruiker tot zijn beschikking heeft bij het bestuderen van taal (Coppen & van Rijt 2023):

1. de taalnorm (de taalregels en expliciete normen van bijvoorbeeld de taaladviesliteratuur);
2. het taalgevoel (je eigen of andermans gevoel bij een taalverschijnsel);
3. de taalwerkelijkheid (alle mondelinge en schriftelijke taaluitingen die je kunt vinden).

Het taalbeschouwingsmateriaal dat we ontwikkeld hebben voor havo- en/of vwo-bouwenbouw bevat zeer uiteenlopende taalverschijnselen: van de gevoelswaarde van woorden tot de compositionaliteit in zinnen en van het gebruik van *hen* als genderneutraal voornaamwoord tot de bekende maar vaak onbegrepen casus *hun hebben*. Wat zegt je taalgevoel? Wat hoor je om je heen? En wat zegt de norm? Dat ontdekken we met behulp van verschillende didactische werkvormen, die stuk voor stuk motiverend werken, maar die altijd in dienst staan van de vakinhoud: van flipboekjes tot schuiven met kaartjes en van het maken van je unieke vingerafdruk tot een VingerTwister.

Je ontdekt dat je echt geen taalkundige hoeft te zijn om taalbeschouwing een plek in je curriculum te geven, en dat het niet alleen je lessen Nederlands, maar ook jou als docent Nederlands verrijkt.

3. Doen als hulpwerkwoord

Het is onmogelijk dit materiaal allemaal te laten zien in één workshop. We gaan in deze workshop aan de slag met het flipboekje ‘Doen als hulpwerkwoord’. Als je goed om je heen luistert, zal het je steeds meer opvallen hoe vaak het werkwoord *doen* wordt gebruikt als hulpwerkwoord. We kennen dat uit ‘het *motherese*’ (o.a. Furrow e.a. 1977): het taaltje dat moeders tegen hun kind praten. Moeders (maar zeker ook andere opvoeders in de buurt van het jonge kind) zeggen dan ineens dingen als “*Doet Beer ook een broodje eten?*” of “*Kom, doe eens niet zo treuzelen!*”.

Tegenwoordig lijkt het werkwoord *doen* in ons alledaags taalgebruik opgenomen te

zijn, ook tussen volwassenen onderling en in geschreven taal (Coornstra 2025). Als je erop gaat letten, dan vliegen de *doen*-zinnen je ineens om de oren. Bijvoorbeeld: “*Doe jij straks even stofzuigen?*” of “*Als hobby doe ik Russisch leren*”.

4. Hoe gaan we taal beschouwen in de praktijk?

In deze workshop simuleren we de schoolse lespraktijk, waarin we een onderzoekje starten naar dit gebruik van *doen* als hulpwerkwoord, aan de hand van een door ons ontwikkeld flipboekje. In de lespraktijk ziet dit er als volgt uit:

- Het onderzoek start met de thuiswerkpagina ‘Doe in het wild’. Hiervoor gaan leerlingen in hun directe omgeving op zoek naar alledaagse uitspraken met *doen* als hulpwerkwoord.
- De leerlingen gaan in trio’s de pagina ‘Eerste observaties’ invullen. Aan de hand van vragen worden de *doen*-zinnen die in het wild gevonden werden, geanalyseerd. Juist het gesprek is hierbij belangrijk om het taalgevoel van de leerling aan elkaar te laten schuren. Deze pagina leent zich mooi voor herhaling van grammatica: is *doen* hier nu gebruikt als hulpwerkwoord of als zelfstandig werkwoord?
- Op de pagina ‘Taadata’ bedenken de leerlingen (in hun trio) een hypothese over het gebruik van *doen*. De antwoorden op de vorige pagina kunnen ze gebruiken om een hypothese te formuleren. Deze gaan ze vervolgens toetsen aan een set gegeven taaluitingen/zinnen. Wellicht moet de hypothese aangepast worden.
- Bij ‘Ik, de taalonderzoeker’ schrijft de leerling, op basis van zijn hypothese en opgedane kennis, een taalwetenschappelijke observatie alsof hij een taalonderzoeker is in het jaar 2050. De leerlingen gaan een informerende of een overtuigende tekst schrijven met als beginzin *Tussen 2020 en 2030 begon het werkwoord doen steeds vaker...* De schrijfproducten worden gedeeld door de leerlingen te laten presenteren of door een *peerfeedback*werkvorm in te zetten.
- Op de pagina ‘Doe een pleidooi’ staan vier keuzekaarten om creatief schrijven te combineren met de opgedane kennis over het gebruik van het werkwoord *doen*. Het is ook een mogelijkheid om van deze opdracht een spreekvaardigheidsopdracht te maken. In dat geval kunnen de leerlingen de casus op de keuzekaart uitspelen.
- De pagina ‘Een reactie’ laat leerlingen kennismaken met een gepubliceerde, semi-wetenschappelijke tekst over het gebruik van *doen*. Het artikel wordt klassikaal gelezen en de leerlingen gaan in het artikel op zoek naar welke observaties, hypothesen en overtuigingen van de leerlingen overeenkomen en welke juist niet.
- Het flipboekje eindigt met de pagina ‘Zelf taal doen’. Dit lijkt misschien op een standaard reflectieopdracht, maar deze pagina is juist belangrijk als het gaat over het bevorderen van de taalbeschouwelijke blik van leerlingen. De eerste kolom gaat over het taalgevoel van de leerling: wat doe ik zelf? De tweede kolom gaat over de taalwerkelijkheid: wat hoor ik om mij heen en wat vind ik daarvan? De derde kolom gaat over de taalnorm: wat is de voorgeschreven regel en in welke mate schuurt

dat met mijn taalgevoel of met de taalwerkelijkheid? Het is de taak van de docent om hier te zorgen voor een mooi taalbeschouwend gesprek. Wees niet bang om het taalgevoel en de taalwerkelijkheid van de leerlingen meer ruimte en urgentie te geven dan de taalnorm!

5. Besluit

Wil je je goed voorbereiden op deze workshop? Doe dan vanaf nu goed opletten in je omgeving en alle zinnen noteren waarin *doen* als hulpwerkwoord wordt gebruikt.

Referenties:

- Coornstra, L. (2025). “Ik doe wel even stofzuigen. Wat doen allemaal doet”. In: *Onze Taal Magazine*, 2, p. 46-47.
- Coppen, P.A. & J. van Rijt (2023). ‘Het fenomeen taal in de klas’. In: J. Dera, J. Gubbels, J. van der Loo & J. van Rijt (red.). *Vaardig met vakinhoud: Handboek Vakdidactiek Nederlands*. Bussum: Uitgeverij Coutinho, p. 183-193.
- Furrow, D., K. Nelson & H. Benedict (1979). “Mothers’ speech to children and syntactic development: some simple relationships”. In: *JChLang*, 6, p. 423-442.
- Rijt, J. van (2023). ‘Grammaticaonderwijs’. In: J. Dera, J. Gubbels, J. van der Loo & J. van Rijt (red.). *Vaardig met vakinhoud: Handboek Vakdidactiek Nederlands*. Bussum: Uitgeverij Coutinho, p. 195-207.